

1931_{ko} Euskal Errepublika: autodeterminazio eskubidearen katea

1931ko apirilean Espainian Bigarren Errepublika ezarri zen egun bertsuetan, udal ugari Euskal Errepublika aldarrikatzea eskatu zuten, "Euskal Herriko autodeterminazioaren lehen urrats bezala". Ideia errepublikazale eta soberanistak odolez ito zituzten bost urte geroago faxistek, baina aldarrikapen horren katea gaur arte iritsi zaigu.

 URKO APAOLAZA AVILA

Espainiako errege borboi Alfonso XIII.a Cartagenako portuan itsas gerraontzi batera igo eta Londreerako bidea hartu zuenetik, apenas igaro ziren ordu edo egun batzuk. 1931ko apirilaren 16an Azpeitiko udaletxeko areto nagusian herri hartako alkate, sindiko eta zinegotzi guztiak bildu ziren ez-ohiko batzarrean, eta mozio historikoa onartu zuten: "Estatu espainiarraren egituraketa berriaren aurrean, kargua uztera doan Azpeitiko hiribilduko udaletxeak, bere postua utzi aurretik, eta nazio bezala dagozkion eskubide natural eta histori-

koak baieztatu eta gero, Euskal Herriaren autodeterminazioaren lehen ekintza bezala Euskal Errepublika aldarrikatzea eskatzen du, beste Errepublika Iberikoekin konfederatuta".

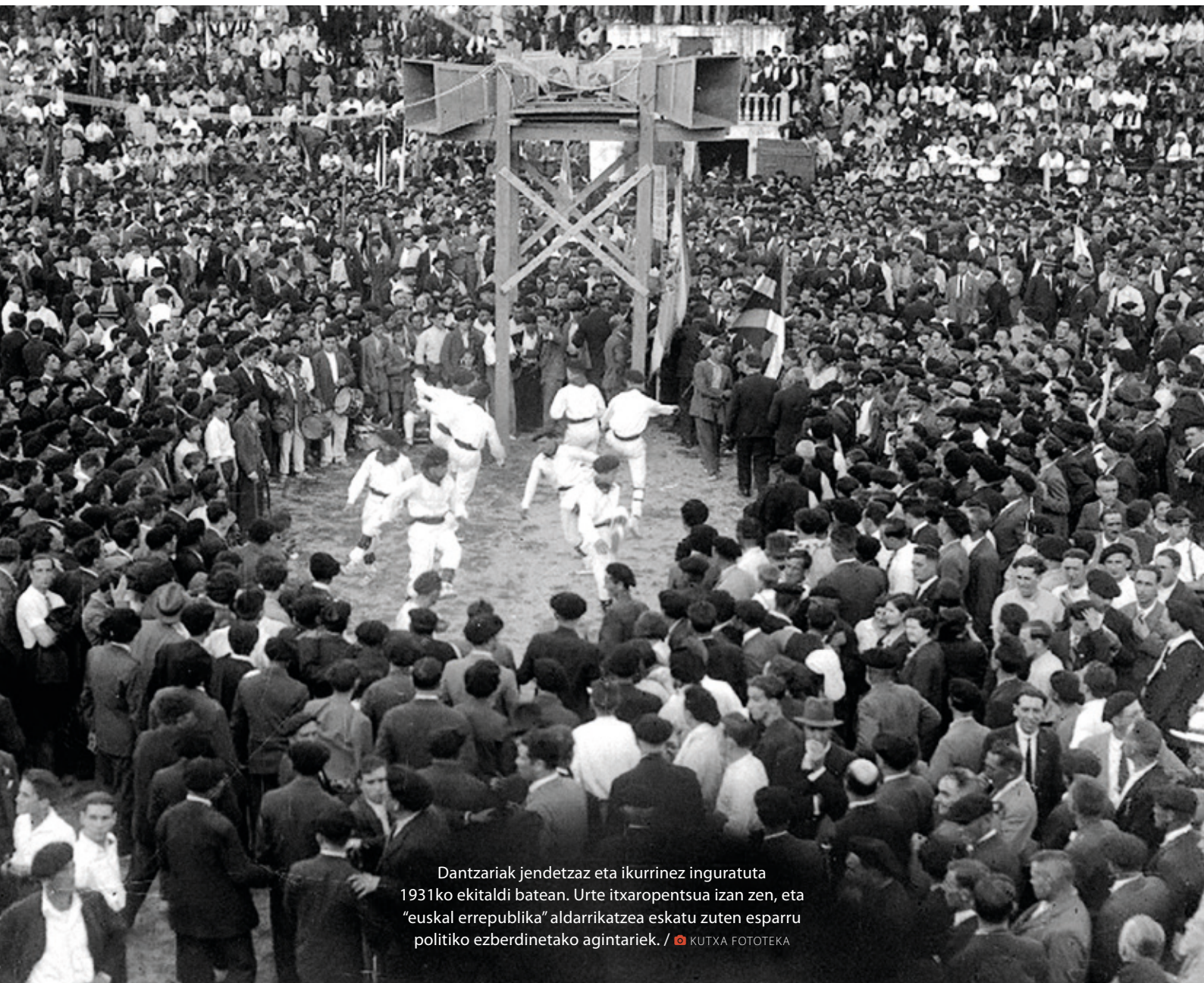
Lau egun lehenago Espainiako Estatuan udal hauteskundeak egin ziren, eta Eibarren apirilaren 14an Bigarren Errepublika aldarrikatu ostean, monarka deserriratzeko ekarri zuen lurrikara politikoa sortu zen. Azpeitian, beste herri askotan bezala, udal berria hauteskunde prozesurik gabe osatu zen, 1907ko lege bat aplikatuz, baina kargua hartu zuten agintariek -tartean ziren abertzaleak

eta karlistak- euskal errepublika aldarrikatzea eskatzen zuen mozioa berretsi zuten aho batez biharamunean, apirilaren 17an. Gauza bera egin zuten beste hamaika herritako udalbatzek ere.

AZPEITIA, HERNANI, LAZKAO, MARKINA...

Gertakari hura itu garrantzitsu bat izan zela iritzita eta "gure memoria historikoaren hutsune handi bat" betetzeko helburuz, Naziogintza Taldeak Euskal Errepublikaren Eguna antolatu du Azpeitian maiatzaren 7an, *Katea ez da eten* goiburuean. Bere ustez, alkate eta zi-

Dantzariak jendetzaz eta ikurrinez inguratuta 1931ko ekitaldi batean. Urte itxaropentsua izan zen, eta “euskal errepublika” aldarrikatzea eskatu zuten esparru politiko ezberdinetako agintariek. / KUTXA FOTOTEKA

negotzi horiek “ausardia izan zuten bezeko errepublika bat eskatzeko gure herriarentzat”. Ekitaldira, 1931n mozioa onartu zuten beste udaletako ordezkariak ere gonbidatu dituzte, baita euskal herritar guztiak ere.

Naziogintzak lau urte daramatza Bizkaia eta Gipuzkoako herrietako artxi-
boak arakatzten, eta Josu Albero taldeko kideak azaldu digunez beraiek ikerturiko 42 udalerritatik 19tan onartu zen Euskal Errepublikaren aldeko testua: Azpeitia, Bergara, Bermeo, Elorrio, Errenteria, Hernani, Itsasondo, Lazkao, Legorreta, Markina, Mundaka, Oñati,

Orio, Ormaiztegi, Urnieta, Usurbil, Zaldibia, Zestoa, eta Zumaia. Baina ikerketarekin jarraitzeko asmoa dute, “ziur gaudelako herri gehiagotan aldarrikatu zela”, dio Alberok.

Euskal Errepublikaren Eguna urtero herri batean ospatzea da Naziogintzaren proposamena, ekitaldiari “dimentsio nazionala” eman eta “euskal errepublikaren beharra sozializatzeke”.

DIKTADURATIK ERREPUBLIKARA

Euskal Errepublikaren aldarrikapen eskaera egoera politiko nahasian gertatu zen. 1930eko hamarkada hasieran es-

painiar monarkia oso deslegitimizaturik zegoen, Alfontso XIII.ak Primo de Riveraren diktadura babestu zuelako. Ezkerreko alderdi eta sindikatuak, baita beste alderdi errepublikar eta eskuineko liberal batzuk ere, erregimena aldatzeko prestatzen hasi ziren: 1930eko abuztuaren 17an *Donostiako Ituna* sinatu zuten indar errepublikazale eta katalanistek, Bigarren Errepublikaren alde.

1930eko abenduko Jakako altxamendua testuinguru horretan kokatu behar da. Zenbait militarrek Damaso Berenguer jenerala gobernutik kendu nahi izan zuten –ez zuelako aurreko diktadu-

rarekin hautsi-, baina ahaleginak porrot egin zuen eta matxinatuak erreprimitu zituzten.

Nolanahi ere, 1931ko udaberrian monarkiaren kontrako kanpaina batean zeuden sartuta mugimendu politiko gehienak, apirilaren 12ko hauteskondeei begira. Euskal Herrian ere giro horren oihartzunak nabarmenak ziren, Joxe Mari Lopetegi errepublikanoen bertsolariak La Frontera aldzkarian utzitako ale hau lekuko:

*Biyotza gora begiyak alai
guazen aurrera bidian
samintasunak azaldutzero
iruki gabe gordian;
urte pisuak izan ditugu
sei edo zazpi urtian,
lenaz gañera Dierrri dana
sartu digute zorpian,
geyago emen ez da gauz onik
anaitzen geran artian.*

Plebiszitu izaera hartu zuten hauteskunderen lehen emaitzak jakiten hasi orduko, ikusi zen hiri handienetan –landa eremuan ez bezala– errepublikaren aldekoek aisa irabazi zutela. Gipuzkoan, adibidez, Donostian, Arrasaten, Irunen eta Eibarren zinegotzi andana lortu zuten. Eibarren hautatutako 19 zinegotzitik 10 sozialistak ziren, 8 errepublikarrak eta bat abertzalea. Ez da kasualitatea herri horretako udaletxeko balkoitik aldarrikatu izana, apirilaren 14ko goizaldean –oraindik bozetako emaitzak garbi ez zeudenean– Bigarren Errepublika; aldaketa politiko huts bat ez ezik, aurrerapauso sozial sakonen abiapuntu ere izan zen hura.

IBERIAR KONFEDERAZIOA

Ordu batzuk geroago, Francesc Macià Esquerra Republicana de Catalunya buruak Kataluniako Errepublika aldarrikatu zuen, “Espainiako gainerako herriak Errepublika gisa eratuko zain, Iberiar Konfederazioa osatzeko”. Bartzelonako udaletxeko balkoitik lehenik, eta diputazioko eraikineren balkoitik ondoren, Sant Jaume plazan bilduta zegoen jendetzaren aurrean jaurtitako mezuak haustura suposatzen zuen Espainiarekin: hilda baino ez zituztela hortik aterako esan zuen Maciàk, *d'aquí no ens trauran sino morts*.

Ez dakigu gauza bera pentsatzen ote zuen Jose Antonio Agirrek. Baina egun horretan bertan, Getxoko alkate zela, euskal errepublika aldarrikatu zuen

UZTARRIA / MAILLO ORMAZABAL

2021eko apirilaren 17an, Azpeitiko udalbaltzak, euskal errepublika aldarrikatzea eskatzeko 90 urte lehenagoko mozio bera bozkatu eta onartu zuen aho batez: “Gure aurrekoek egin zuten eskaera hura berresten dugu gaur, eta Euskal Errepublika ere aldarrikatzen dugu Euskal Herriarentzat”.

Errepublika librez osaturiko iberiar federazioaren ideiak hiru egun baino ez zituen iraun

“Espainiako errepublikaren federazioaren barruan”, *Entre la libertad y la revolución* (Askatasunaren eta iraultzaren artean) liburuan idatzita utziko zuenez. Bermeo, Elorrio eta Mundakako alkatetekin batera, Agirrek deia luzatu zien Bizkaiko beste udalerrietako ordezkariari apirilaren 17an Gernikako Batzar Nagusietan elkartu eta “herriek determinazio askez beren burua gobernatzeko duten eskubide naturalari jarraiki” euskal errepublika aitortua izan zedila eskatzeko.

Gernika Garellano errejimenduko metrailadorez inguratua esnatu zen, ordea, eta udal agintariak ezin izan zuten hango arbola ikusi ere egin. Kanpoaldean sinatu behar izan zuten ma-

nifestua. Gainera, ordurako Espainiako Gobernu berriaren ministro-jendea Kataluniara bidean zen, Maciàrekin adosteko Generalitatea sortzea, estatu katalanaren aldarrikapenarekin atzera egiten bazuen.

Errepublika librez osaturiko iberiar federazioaren ideiak hiru egun baino ez zituen iraun. Euskaria fundazioak 2011n ekitaldi bat antolatu zuen Gernikan, gertakariaren 80. urteurrenean: “Egun hartan, lehen euskal Errepublika ezin izan zen izan Espainiako armada-aren eta Guardia Zibilararen indarrez, bost urte geroago, ezta Espainiako bigarren Errepublika ere”.

ABERTZALEEN EKIMENA

Herri handietara ez ezik, txikieta ere zabaldu zen autodeterminazio nahia egun bete horietan. Altzagako eta Aramako udalak izan ziren lehenengotakoak euskal errepublikaren aldarrikapen eskariarekin bat egiten, gero Ormaiztegi eta Itsasondo...

Kasu askotan testu bera da onartutakoa, eta abertzaleen eskutik bultzatu zen. 1930eko hamarkada hasieran abertzale eta karlisten mugimendu sinkretikoak ahalbidetu zuen errepublikaren aldeko korronte hori; baina errezeloa ere piztu zuen, monarkikoak batu zirelako zenbait kasutan: “Kontuz! Manio- bra baten aurrean al gaude?”, oharta-

WIKIPEDIA

Bartzelonako Sant Jaume plaza jendez gainezka zegoen 1931ko apirilaren 14ko arratsaldean, Francesc Macià ERCKo buruak udaletxeko balkoitik Kataluniako Errepublika aldarrikatu zuenean. Ordu batzuk lehenago, Eibarren, Bigarren Errepublika aldarrikatu zuten; iluntzean Alfontso XIII.ak erbesterako bidea hartua zuen.

razten zuen *La Voz de Guipuzcoa*-n Jesus Insausti kazetariak, *Uzturre* ezizenez idatziriko artikuluan.

Hala ere, herri gehienetan aho batez babestu zuten mozioa. Joxe Anjel Izuzkiza euskaltzale itsasondoarrak –Aramako udal idazkari ere bazena– *Murumendi* ezizenez idatzi ohi zuen prentsan, eta oso ongi laburbildu zuen giro politikoa:

“Euzkadiko errepublika eskatutzia da esatia monarki aldeko Gobernuak kendu zigun eskubidia eskatutzia. Ze asmo ederrak!”, zioen *Euzkadi*-n. Zortzi hamarkada geroago, udalen aldarri hura Goierriko Nazioen Mundua ekimenaren erreferentzia historiko bihurtu zen erabakitzeko eskubidearen alde, gero Gure Esku Dago izango zenaren ernamuina.

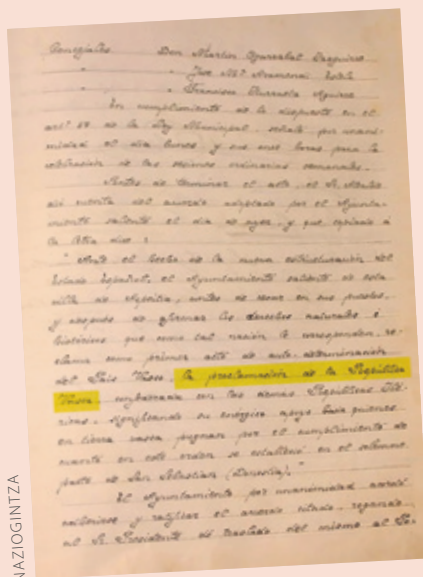
“NAHI DUGULAKO”

Ezkertiarrak indartsuago zeuden herrietan ere ez ziren atzera geratu, Zumaian kasu. Alderdi Errepublikarrak 5 zinegotzi lortu zituen –EAJk 6– eta udal banda *Marseilles*-aren doinuak joaz ibili zen kaleetan barrena, Euskal Errepublikaren aldeko testua onartu orduko. George Barbarin idazle eta poeta frantziarra garai horietan Zumaian ibili zen, eta herriko gizartearen erretratu itzela utzi zigun *Jesusa Gipuzkoakoa* (Baleike, 2018) lanean –Xabier Azkue Ibarbiak eta Maia Ossa Rissanenek euskarara ekarria–: “Errege-erreginen garaian ez ginarin ausartzen mezetara huts egiten”, esan zion emakume batek Barbarini. “Eta orain?” galdetu zion idazleak: “Orain berdin-berdin joaten gara, baina nahi dugulako”.

Erabaki ahal izatea zeinen “asmo ederra” den, Izuzkizari hitzak lapurtuz. Errepublikak eskubide hori ekarriko zuenaren esperantzan, pausoa eman zuten herri askotako zinegotzi eta alkateek urte itxaropentsu haietan.

Baina hitzak kate baten begi solteak besterik ez dira, edukik josi ezean. Nazio gintza Taldeko kideek, behintzat, argi dute: “Euskal Errepublika behar dugu gizarte justuagoa eta demokratikoagoa eskuratzeko. Eta Euskal Errepublika behar dugu gure hizkuntzari, gure kulturari eta gure identitate kolektiboari eusteko, eta herri bezala bizirik irauteko frantziar eta espainiar asmo asimilazionista asezi-zen aurrean”. Hortaz, maiatzaren 7an hitzordua jarri dute Azpeitian, herrien autodeterminazioaren aldeko katea ez dela eten adierazteko. ●

Hiru dokumentu historiko

NAZIOGINTZA

1931ko apirilaren 14tik aurrerako udal akta ugaritan jaso zen udalbatzen ekimena. Irudiotan, Azpeitia eta Zumaia dokumentuak euskal errepublika aldarrikatzea eskatzen, eta Gernikan bildutako udalen manifestua, Josen Antonio Agirre orduan Getxoko alkate zenaren artikuluan.

